

февраля сего 1883 года состоявшегося // Киевские епархиальные ведомости. – 1883. – № 7. – С. 140–141. 25. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 26. – С. 724–725. 26. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1904. – № 46. – С. 1135–1136. 27. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 25. – С. 699–700. 28. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 34. – С. 917–918.

Виталий Тациенко

БЛАГОЧИННИЧЕСКИЕ И ЦЕРКОВНЫЕ БИБЛИОТЕКИ КИЕВСКОЙ ЕПАРХИИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)

В статье рассматривается процесс создания и развития благотворительных и церковных библиотек Киевской епархии во второй половине XIX – начале XX вв. Установлено, что во всех округах епархии библиотеки формировались благодаря взносам духовенства. Конечно, в соответствии со спецификой библиотек, преимущественно выписывались религиозные издания. Выяснено, что церковной администрацией определялся четкий перечень произведений для библиотек, с которыми следовало ознакомиться священникам. Однако, фонды библиотек, особенно церковных были не многочисленными.

Ключевые слова: благотворительные церковные библиотеки, подписка, православное духовенство, Киевская епархия, благотворительный округ.

Vitaliy Tatsiyenko

RURAL DEANS' AND CHURCH LIBRARIES OF THE KYIV EPARCHY (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)

The article discusses the process of creation and development of rural deans' and church libraries of the Kiev eparchy in the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries. It has been stated that in all Eparchy districts libraries were formed with the help of the clergy's contributions. The libraries' specialization resulted in the fact that only religious publications were subscribed. It has been found out that the church administrations determined a clear list of works for the priests' reading in such libraries. However, the libraries' funds, especially church ones, were not numerous.

Key words: rural deans' and church libraries, subscription, the Orthodox clergy, the Kyiv Eparchy, rural dean's parish.

УДК 94(477)

Андрій Кліш

МОВНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Висвітлено значення мовного питання в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст. крізь призму діяльності представників суспільно-християнської течії. З'ясовано їх роль у захисті української мови на законодавчому рівні.

Ключові слова: діяльність, суспільно-християнський рух, мовне питання, Галичина, українська мова.

Питання щодо ролі мови у державотворенні та її збереженні набуло особливого значення у контексті сучасної мовної ситуації в умовах глобалізації, що особливо поширилися на початку XXI ст. Українці Галичини упродовж кінця XIX – початку XX ст. докладали неабиякі зусилля для боротьби за національні права. Значну роль у цьому процесі відігравали політичні партії, що висували чимало вимог національно-культурного характеру.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати роль представників суспільно-християнської течії у вирішенні мовного питання у Галичині наприкінці XIX ст.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Т. Антошевського [1], А. Кліша [2–4], І. Левицького [5], І. Монолатія [6] та інших дослідників.

Зазначені автори в основному узагальнено аналізують суспільно-християнську течію. Проте окреслена нами проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано роль християнських суспільників у розв'язанні мовного питання у Галичині наприкінці XIX ст.

Діячі суспільно-християнської течії наголошували на важливості й значенні рідної мови у житті суспільства. 6 лютого 1895 р. О. Барвінський, виступаючи на засіданні Державної Ради щодо

мовних питань, наголошував на тому, що «мова єсть власне тим сполучником, що зєднує індивідуа в різко визначні народні індивідуальности, кладе основи до їх окремішного істнованя і дає зарод до самостійного, питомого житя. Матерна мова єсть, отже, і остане природним органом наших найглибших думок, нашого внутрішнього житя, оно єсть сею животворною, творчою силою, і тому матерна мова так тісно звязана з самосвідомістю народности» [5, с. 39].

Пріоритетним питанням у становленні національної ідеї прихильники суспільно-християнської течії вважали мовне. Зокрема, вони зазначали, що «хто не плекає ідею національну, той дбає поперед все за мову. Тому і всі народи домагають ся іменно як найширших прав для своєї мови. Они дбають, щоби мова їх уживала ся не лише в житю родиннім, але і в житю прилюднім: в школі, церкви, урядї, науцї, в законодавствї і у всяких зносинах з властями» [7, с. 1].

О. Барвінський зауважував, що самовизнання беззаперечного права українців на функціонування рідної мови, підтримував такі ж мотивації й сусіднього народу: «Язык єсть першим й найголовнішим засобом духового і морального розвитку національности, позаяк виходить з душі народу і найліпше виявляє і виражає єго думки і чувства. Справа язикова належить отже до найважніших але неперечно і найтрудніших питань» [8, с. 41].

Окрім, того він заперечував твердження, що українська мова – «простонародний діалект, прибраний на скору руку сфабрикованою науковою термінологією» [9, с. 1–2] та вимагав у влади запровадити викладання обов'язкових предметів, зокрема всесвітньої історії, українською мовою.

Будучи переконаним у тому, що суспільно-політична ситуація в краї вимагає рівноправного функціонування обох мов унаслідок історичних причин, які неможливо змінити, О. Барвінський подав до Галицького сейму внесення щодо можливості запровадження в усіх школах обов'язкового вивчення української та польської мов [8, с. 40]. Він аргументував це тим, що таке нововведення стане передумовою позитивного розв'язання українсько-польського конфлікту. Зокрема, він зазначав: «Найпростішу дорогу до обопільного пізнання» не можна дозволити оминати, адже «суспільність руска як і польска не забезпечені перед потрясеннями, які можуть тяжко діткнути обидві народности; нехай же скуплять свої сили і полагожденем межинародних відносин зміцнять ся на чорну годину грози, яка може нас заскочити» [8, с. 44].

Підносячи значення рідної мови, О. Барвінський та його однодумці не заперечували важливість вивчення у школі польської мови. У сеймі і крайовій шкільній раді вони вимагали, щоб польська й українська мови були однаково трактовані й обов'язковими до вивчення у середніх школах. У цьому контексті вони вступали у суперечку з українськими націонал-радикалами, які заперечували необхідність вивчення українцями польської мови, бо польські кола не бажали вивчати українську. Християнські суспільники звертали увагу на те, що знання іноземних мов є ознакою високої культури особи, а націонал-радикали такими заявами уподібнювалися до польських шовіністів [8, с. 39].

Поряд з тим, відстоювалася думка про необхідність вдосконалення української наукової мови. Особливо на це питання зверталася увага, коли загострилось питання заснування українського університету, і тоді зайшла мова про відсутність української наукової термінології, без якої неможливий розвиток національної науки.

Це, на нашу думку, свідчить про те, що християнські суспільники виступали проти національного шовінізму. Зокрема, на думку О. Барвінського, молодь потрібно учити «своє любити а чуже шанувати».

Представники суспільно-християнської течії на законодавчому рівні намагалися добитися рівноправності українців та поляків у Галичині. 16 січня 1898 р. руський сеймовий клуб підтримав проект А. Вахнянина щодо врегулювання мовних взаємин в Галичині. Він передбачав усі аспекти використання української мови в судах та адміністрації [10, с. 2]. Слід зазначити, що до А. Вахнянина ніхто з українських депутатів аналогічного законопроекту не виносив на розгляд сейму. Характерною рисою цього законопроекту стало дотримання національної рівності та справедливості [11]. Йшлося про кардинальну реформу функціонування обох мов в адміністрації краю, притому на випадок схвалення законопроекту урядники мали б здавати екзамен з української мови [12, с. 191–193]. Це стало ще одним прикладом відстоювання А. Вахнянином національних прав галицьких українців. Для розгляду проекту створено адміністративну комісію, яка 20 січня 1898 р. прозвітувала, зазначивши доцільним вирішувати українсько-польські мовні взаємини у сеймі, без залучення Державної Ради. Комісія вважала за доцільне користуватися законами, прийнятими у 1867 і 1869 рр. і визнала обидві мови урядовими. Окрім того, вона не бачила причин особливого ставлення до мовного питання, оскільки українська і польська мови схожі настільки, що першу не потрібно вивчати спеціально [13, арк. 8–10].

Слід зазначити, що однією з форм захисту української мови християнські суспільники бачили розвиток освіти. Зокрема, О. Барвінський, за підтримки коаліції, вимагав у міністра освіти заснування української гімназії у Тернополі. Завдяки чому 14 жовтня 1898 р. її урочисто відкрито [4, с. 77–78].

Окрім того, часопис «Руслан» започаткував на своїх шпальтах постійну рубрику – «Занедбування і нехтованє наших народних прав», де викривалися проблеми ставлення до української мови у Галичині та Відні. Зазначалося, що не виконувалися положення, які регламентували мовні взаємини. Також наголошувалося, що й самі українці, зокрема й депутати та інтелігенція «топчуть свої права мовні» [16, с. 1–2].

6 червня 1899 р. відбулося засідання комітету парламентської коаліції за участю прем'єр-міністра Франца Антона фон Тун Гогенштейна. О. Барвінський відстоював необхідність вирішення мовної проблеми одночасно в усіх краях. Його підтримали чеські депутати. Спільно вони запропонували зазначити це питання у програмі коаліції, проте цю ідею не підтримали «Польське коло», австрійський «Католицький центр» та прем'єр-міністр, для якого пріоритетним було розв'язання німецько-чеського конфлікту. Фактично коаліція розпадалася, а німецька лівиця намагалася утримати гегемонію над слов'янськими народами імперії, для чого виношувала ідею союзу з поляками [14, с. 1].

На загал у Державній Раді точилася боротьба між прихильниками та противниками федералізації й децентралізації влади у монархії Габсбургів. А. Вахнянин, виступаючи 27 жовтня 1899 р. у парламенті, під час дискусії над урядовою програмою, наголошував на важливості вирішення національного питання. Він підкреслював недопустимість одностороннього вирішення мовного питання для одних народів імперії за рахунок інших й пропонував надати усім народам рівні права та можливості. Відтермінування вирішення цієї проблеми загрожувало глибокою кризою для країни. Уряд М. Кларі, на думку А. Вахнянина, не був у змозі її вирішити. Він запропонував ідею перетворення Австро-Угорщини на національну федерацію під проводом династії Габсбургів [15, с. 1].

Через мовне питання точилися суперечки між москвофілами та народовцями. «Народна Рада» звернулася до громадськості із закликом писати петиції до крайової та центральної влади, якщо порушуються права української мови в повітових адміністраціях чи освіті. Християнські суспільники підтримали цю ідею та запропонували громадам звертатися до українських адвокатів, що надавали безоплатні консультації з громадських питань. Натомість москвофіли докоряли «Народній Раді», що вона вимагає листування з владою «недорозвинутою мовою», «наречієм» [17, с. 1]. Християнськими суспільниками це трактувалося як «національне ренегатство», народовців ніщо не могло поєднувати з москвофілами [18, с. 1].

Таким чином, християнські суспільники чітко розуміли вагу мовного питання. Вони на законодавчому рівні намагалися захистити українську мову. На жаль, переважна більшість з них не була реалізована через низку причин. Насамперед, українське представництво у законодавчих органах було незначним та слабким, щоб вирішувати важливі питання суспільно-політичного, економічного та культурно-освітнього життя українців. Попри те, зроблено О. Барвінським, А. Вахнянином та їх однодумцями доволі багато. За час їх депутатської каденції відкриті українські школи при семінаріях у Станиславові, Тернополі, Львові, українські класи в Коломиї та Перемишлі, видано розпорядження про навчання поляків української мови в гімназіях.

Список використаних джерел

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Т. Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с.
2. Кліш А. Питання захисту української мови в Галичині у діяльності християнських суспільників наприкінці XIX ст. / А. Кліш // Сучасна українська нація: мова, історія, культура: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 р. з нагоди 15-річчя заснування кафедри українознавства / Наукові редактори: проф. Чопяк В. В., проф. Мальований А. В. – Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2016. – С. 307–309.
3. Кліш А. Освітні аспекти діяльності суспільно-християнського руху в Східній Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) / А. Кліш // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К., 2011. – Т. XXVIII. – С. 82–87.
4. Кліш А. Вплив представників суспільно-християнської течії на відкриття української гімназії в Тернополі / А. Кліш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. 1. – С. 77–78.
5. Левицькій І. Александер Барвінській в історії культурного движіння руского народа на Прикарпатю / І. Левицькій. – Львів, 1901. – 118 с.
6. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія / І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 736 с.
7. Принципи національності // Руслан. – Ч. 21. – 26 січня (2 лютого) 1897. – С. 1–2.
8. Беседа п. Барвінського при мотивованю 1. внесєня 23. січня 1896 // Правда. – 1896. – Ч. 3.
9. 3 нагоди рускої рускої гімназії в Тернополі // Руслан. – 1898. – Ч. 51.
10. 3 Сойму // Руслан. – 21 січня 1898.
11. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 818, оп. 1, спр. 18, 156 арк.
12. Stenograficzne sprawozdania Sejmu krajowego Krolestwa Galicyi i Lodomerji wraz z wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1896/97 od 28 grunia 1895 do 8 lutego

1896. 13. ЦДІАЛ України, ф. 818, оп. 1, спр. 13, арк. 8–10. 14. Криза правдиці // Руслан. – 11 червня 1899. – С. 1. 15. Річ посла Вахнянина, виголошена в державній Раді, дня 27. жовтня, при розправі над заявою правительства // Руслан. – 1 падолиста 1899. – С. 1. 16. Занедбування і нехтоване наших народних прав // Руслан. – 3 серпня 1897. – С. 1–2. 17. Хахлацкій язык // Галичанинъ. – 9 января 1899. – С. 1. 18. Національні нігілісти // Руслан. – 12 січня 1899. – С. 1.

Андрей Клиш

ЯЗЫКОВОЙ ВОПРОС В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХРИСТИАНСКИХ ОБЩЕСТВЕННИКОВ ГАЛИЧИНЫ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)

Освещены значение языкового вопроса в украинском национальном движении конца XIX – начала XX вв. сквозь призму деятельности представителей общественно-христианского течения. Выяснено их роль в защите украинского языка на законодательном уровне.

Ключевые слова: деятельность, общественно-христианское движение, языковой вопрос, Галичина, украинский язык.

Andriy Klish

THE LANGUAGE ISSUE IN GALICPITA OF THE CHRISTIAN SOCIALS (THE END OF 19 – THE BEGINNING OF 20 CENTURY)

It is revealed the importance of the language issue in the Ukrainian national movement of the late 19th century through the prism of representatives of social and Christian currents. Found out their role in the defense of the Ukrainian language in law.

Key words: activity, social-christian movement, the language issue, Galychyna, ukrainian.

УДК 94(477)

Світлана Донченко

УЧАСТЬ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В РОСИЙСКО-ЯПОНСКОЙ ВІЙНІ 1904–1905 РР.

На початку XX ст. український народ був поділений між двома державами – Російською та Австро-Угорською імперіями і захищав імперські інтереси обох держав. Російсько-японська війна для українців – це приклад чесного служіння державі. У війні приймали участь багато офіцерів українського походження, які пішли добровольцями на фронт. Проявили сміливість, винахідливість і героїзм цілі полки, сформовані з українців, солдати і матроси з України, особливе значення на фронті мав шпиталь із Катеринослава з рентгенівським апаратом.

Ключові слова: добровольці, солдати і матроси з України, офіцери українського походження, адмірал С. Макаров, російсько-японська війна.

В сучасній незалежній Україні детально вивчається участь українців в тих чи інших подіях Російської та Австро-Угорської імперій, оскільки дуже багато етнічних українців вважаються російськими, польськими, німецькими діячами. Необхідно відновити історичну правду. Це стосується і російсько-японської війни. Про участь українців в цій війні в російській історичній літературі практично не має згадок.

Російсько-японська війна 1904–1905 рр. досліджується з часу її закінчення, аналізуються сили і можливості, робляться припущення стосовно командування, тих чи інших наказів і результатів війни. В російській історіографії відбувається деяка переоцінка попередніх позицій. Японські дослідники, враховуючи стан Японії на кінець війни, вважають, що Японія прогала війну.

Цю війну досліджувало чимало вчених радянського періоду, сучасні українські та російські, зарубіжні історики: Ф. Лось [1], С. Ольденбург [8], А. Куропаткін [10] та інші.

Оскільки про участь українців у російсько-японській війні написані окремі матеріали, нариси, ми поставили за мету об'єднати всі відомі дані і показати, що українці зробили вагомий внесок в хід бойових дій на Далекому Сході.

Розташування сил на політичній арені в Тихоокеанському регіоні було не на користь Росії. Всі дії підсилювалися тим, що в кінці 90-х рр. XIX ст. розпочалася перша світова економічна криза, яка призвела до переділу ринків збуту і підконтрольних територій найбільшими країнами світу.

США прагнули цілковитого панування в басейні Тихого океану, який вони хотіли перетворити в своє «внутрішнє море». Активну участь у боротьбі за панування на Тихому океані, за розподіл Китаю приймали імперіалісти Англії, Німеччини, Франції і особливо Японії, яка стала на шлях капіталістичного розвитку лише після незавершеної буржуазної революції 1868 р.